

փէշը չէր այրեր: Յետոյ իրեն տուին կաթ և հաց և ճամբու դրին զինքը:

Ամովս երկար նայեցաւ մեկնողին ետեւէն, սակայն մնաց իր տեղը անշարժ:

Իջերունիին մեկնելէն վերջ, հովիւները հետեւեցան իրեն և գացին Բեթղեհէմ: Ամովս շրջեցաւ հօտին մէջ և ջանաց հանդարտեցնել ոչխարները, որոնք արտակարգ զգացումէ մը համակուած, անսովոր շարժումներ կը փորձէին, սկանջնին լարած հեռուն, կասկածոտ սպասումի մը մէջ:

Առտուան դէմ հովիւները վերադարձան, և Ամովսին պատմեցին մտուրի մէջ ծնած Մանկան մասին:

Անոնք տեսած էին իբրև ախոռ ծառայող այրի մը ազօա լոյսին մէջ, երիտասարդ կին մը որ լուռ քաղցրութեամբ իր նորածինը կը դիտէր: Տակաւ բացուող մութին մէջ, հովիւները նշմարած էին նաև այն ծերունին, որ իրենցմէ կաթ, հաց և կրակ ընդունած էր:

Երբ վերջացուցին իրենց տեսածներուն նկարագրութիւնը, ըսին Ամովսին. «Իսկ դուն ի՞նչ ըրիր հոս, ոչխարներուդ բովը նստած»:

Ամովս սերտութեամբ ըսաւ անոնց, թէ այժմ իր հարիւր ոչխարներու թիւը հարիւր մէկի բարձրացած է, և անոնց ցուցուց նոր ծնած ճերմակ գառնուկը:

«Այս նորածին գառնուկին համար դուն լսեցի՞ր որևէ երկնային ձայն», ըսաւ տարէց հովիւը Ամովսին:

Ամովս շարժեց իր գլուխը և ժպտեցաւ: Սակայն հովիւները իր դէմքին վրայ տեսան զարմանալի պայծառութիւն մը, ճիշդ նման անոր՝ զոր տեսած էին նորածին Մանկան մօրը դէմքին վրայ:

«Ձեր երթալէն վերջ, ըսաւ Ամովս, ես լսեցի ձայնը, և անկէ յետոյ ծնաւ այս գառնուկը»:

Հազիւ Ամովսը վերջացուցած էր իր խօսքը, անոնք բոլորը նշմարեցին որ լուսակապոյտ երկնքին մէջ աստղը փշուր փշուր կը տարադնուէր, գրելու համար դարերով սպասուած կախարդական պատգամը, զոր իրենք չէին կրնար կարդալ սակայն:

Ե.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԽԱՎԿԱՅ

Ստեփանոս քրիստոնէութեան նախավկան է, ինչպէս նաև անոր եօթը նախասարկաւազներէն մին: Երբ Եկեղեցւոյ մէջ հաւատացեալներուն թիւը աճեցաւ, առաքեալներու զբաղումը բազմապատկուեցաւ, և այդ իսկ պատճառաւ գործերու բաժանում ընել անհրաժեշտութիւն մը դարձաւ:

Առաքեալներուն պաշտօնն էր ընդհանրապէս աղօթել և քարոզել: Այս երկու կարևոր գործերէ զուրս կային ուրիշ երկրորդական պաշտօններ ևս, զոր օրինակ՝ սեղանին սպասուարեւի, աղքատներուն նպաստ բաշխել, այրիներուն և չքաւորներուն հոգ տանիլ և այլն: Առաքեալներ իրենց կարևոր պաշտօնը ձգելով չէին կրնար զբաղիլ այս գործերով: Հետևաբար կարօտ դասակարգին հոգատարութիւնը լման տեղի չէր ունենար, մանաւանդ հելլէնախօս քրիստոնեաներուն աղքատները անխնամ կը մնային:

Յունախօս քրիստոնեաներ դիտողութիւն ըրին այս մասին և հարցը առաքեալներու նկատողութեան յանձնեցին: Առաքեալներն ալ գայն հաւատացեալներու ժողովին բերին, և անոնց հետ համախորհուրդ՝ ընտրեցին եօթը հելլէնախօս պաշտօնեաներ, որոնք կոչուեցան առաքեալներու գործակիցներ, սարկաւազ անունի ներքև:

Այս սարկաւազներուն ընտրութիւնը տեղի ունեցաւ առաքեալներու և հաւատացեալներու միաձայն հաւանութեամբ: Առաքեալներ եթէ ուզէին կրնային իրենց ուզած մարդիկը պաշտօնի կանչել, հարցը հաւատացեալ ժողովուրդին առջև առանց ներկայացնելու, սակայն չըրին այդ և ըսին. «Ձի վայելիք մեզի Ասուծոյ խօսքը բոլոր և սեղաններու ծառայութիւն ընել, ուսի եղբար՛ք, ընտրեցիք ձեզ քարի վկայուած Հոգւով Սրբով և իմաստութեամբ լեցուած եօթը այր մարդիկ զորս զննեմ այս

գործին վրայ, եւ մեկն պարագիւնէն աղօթից եւ Ասուծոյ խօսքին պատշօնով: Այս խօսքը հանոյ երեւցաւ բոլոր բազմութեան սուղեւ, եւ ընտրեցին, . . .» (Գործք, 2. 3-5):

Սարկաւազներու պաշտօններէն մին էր չքաւորներուն խնամք տանիլ: Ասիկա ցոյց կուտայ թէ առաքելական դարու եկեղեցին ազգասնեւուն հոգատարութիւնը պարտականութիւն համարած էր առաջին օրէն սկսելու: Նոյնպէս Պետրոս առաքելալին սարկաւազներու ընտրութեան հարցը հաւատացեալներուն ներկայացնելը կը մասնանշէ թէ առաջին դարու եկեղեցին կղերականական ըլլալէ հետեւ էր, և իր վարչական գործերը կը կատարէր ժողովրդագոյնական (democracy) սկզբունքներու հիմանց վրայ, ինչ որ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիին ալ սկզբունքը եղած է սկիզբէն ի վեր:

Երբ ընտրութիւնը լինցաւ, նորընտիր պաշտօնականներ գործի սկսելէ առաջ առաքելներուն բերուեցան, և ասոնք իրենց ձեռքերը դնելով անոնց վրայ աղօթեցին, և այսպէս կատարուեցաւ սարկաւազներու ձեռնադրութեան արարողութիւնը: Զեռք դնել սակայն նոր չէր հրեաներուն համար: Յետեւ Ասուծոյ Հոգիով լնցուած էր, քանզի Մովսէս իր ձեռքերը անոր վրայ դրած էր, ուրիշ խօսքով՝ ձեռնադրած էր զայն (Թուոց, ԻԷ. 18-23, Բ. Օր., ԼԳ. 9):

Ստեփանոս ձեռնադրուած այս եօթը սարկաւազներուն ամենէն ազգեցիկն էր, այս իսկ պատճառաւ իր անունը ցանկին գլուխը դրուած է (Գործք, 2. 5): Սարկաւազներ քարոզչական ու աւետարանչական գործերով ալ կը զբաղէին: Փիլիպպոս՝ որ Ստեփանոսի նման եօթը նախասարկաւազներէն մին էր, կը քարոզէր Սամարիայ մէջ (Գործք, Ը. 5), և եթովպացի ներքինիին դարձի գալու ինք պատճառ եղած էր (Գործք, Ը. 37-38): Հետեւաբար սարկաւազ ըլլալով հանդերձ աւետարանիչ (Գործք, ԻԱ. 8-9) ալ կը կոչուէր: Աւետարանիչ ոչ թէ այն իմաստով որ Աւետարան դրած է, այլ այն իմաստով որ Աւետարանը կը քարոզէր ամենաբոլոր իսկ Ստեփանոս շատ աներ-

կիւղ քարոզելուն համար մարտիրոսացաւ կործ ժամանակէն և եղաւ Քրիստոսի եկեղեցիին նախավկան:

Ստեփանոս հելլենացած Հրեայ մըն էր որ յունարէն կը խօսէր ու շատ խիզախօրէն կը վիճարանէր Հրեաներուն հետ, ըլլալով ուսեալ, ազատախոհ, անկախ ու երիտասարդ քրիստոնեայ մը: Հրեաներ չէին ախորժար իրմէ և չքացնելու համար անոր ազգեցեալութիւնը կը հալածէին զայն, և օր մըն ալ իրենց ատեանին առջև բերին զինքը, դատելու համար իբր հայհոյիչ և հերձուածող:

Սակայն Ստեփանոս իր ազգու ու ցնցիչ ատենախօսութեամբ հրէից ատեանին առջև պատմականօրէն ցոյց տուաւ թէ Քրիստոնէութիւնը Մովսէսական կրօնին հասցուցած պտուղն էր, օրինաց և մարդարեութեանց լրումը: Ատենախօսութեան վերջին մասին մէջ յանդիմանաց նաև զիրենք իբրև խտապարանոցներ ու ճշմարտութիւնը արհամարհողներ: Հրեաներ չկրցան մարտել ասիկա և զինքը իսկոյն քարկոծեցին ու սպաննեցին:

Յանցաւորը քարկոծելով սպաննել հրէից մէջ սովորութիւն մըն էր՝ որ թոյլատրուած էր Մովսէսի օրէնքով (Բ. Օր., ԺԷ. 5-7): Երբ մարդ մը պիտի քարկոծուէր, հրեաները նախ անոր զօրուար գինի կը խմցնէին որ շատ չզգայ մահուան սարսուռը, ապա վկանները կու դային և յանցաւորին ստեղծն ու ձեռքերը կապելով կը տանէին այնտեղ՝ ուր պիտի քարկոծուէր: Վկանները վկայութիւն տալէ վերջը իրենց հանդերձները կը հանէին և առաջին անգամ մեծ քար մը անոր սրտին վրայ իրենք կը նետէին, ապա միւսները կը սկսէին քարկոծել և կը սպաննէին զայն քարակոյտին տակ:

Ստեփանոսի քարկոծութեան պարագային այս ձեակերպութիւնները չկատարուեցան: Նոյնպէս հրէից ատեանին առջև անիկա մահուան դատապարտուելէ ետքը կառավարութեանէն այս վճիռը պէտք էր որ վաւերացուէր. ասիկա ալ տեղի չունեցաւ: Այլ անոր քարկոծուելը շատ անպարտաբով եղաւ և թէ ապօրէն: Սոքոս անուն հրեայ մը քարկոծողներուն

185 98

հանդերձներուն հոգ կը տանէր և կամակից էր անոր սպաննութեան (Գործք, է. 57-59):

Աւանդութեան մը համաձայն Գամաղիէլ լսելով Ստեփանոսի քարկոծութեան պարագան, իր սիրելի աշակերտը՝ Սողոսը յանդիմանած է, անոր համար որ ինքը հրէից օրէնքը և անոր մանրամասնութիւնները իր մօտը սորված ըլլալով հանդերձ այդպիսի ապօրէն արարքի մը կամակից եղած է. քարկոծողներուն հանդերձներուն վրայ հակադրութիւն կատարելով: Այս յանդիմանութիւնը Սողոսի խղճմասնքը յուզած էր սաստկօրէն, և առաջնորդած էր զինքը Մովսիսականութիւնն ու Քրիստոնէութիւնը բողոքատելու իրարու հետ, և գիտակցելու երկրորդին ունեցած առաւելութիւններուն և գերակշռութեան առաջինին վրայ:

Միևս կողմէն, Ստեփանոսի քրիստոնէութեան ճշմարտութիւնը քաջարար վկայելը, իր հակառակորդներուն համար աղօթելը և անոնց իրեն դէմ ըրած անարդարութիւնը ներելը Սողոսի մտքին վրայ շատ աւելի խորունկ ապաւորութիւններ ձգած էր և սպա Գամակոսի ճամբուն վրայ իր դարձի գալէն հաք Պողոս անուշի ներքև ինքն ալ եղաւ քրիստոնէական կրօնի մեծ ախոյեաններէն մին:

Օգոստինոս կ'ըսէ. «Պողոսին դարձի գալը եկեղեցին կը պարտի Ստեփանոսի աղօթքին»: Ժամանակ մը վերջը Պողոս առաքեալ ևս Ստեփանոսի նման իր կեանքը մարտիրոսութեամբ վերջացուց, ըլլալով ինքն ալ Քրիստոսի քաջ վկայներէն մէկը:

Քրիստոս կը վկայուի երեք կերպերով: Նախ՝ խօսով, որ քիչ աղղեցութիւն ունի: Երկրորդ՝ գործով, որ աւելի ապաւորիչ է: Երրորդ՝ արիւնով, որ ամենէն ազդեցիկն է: Այս իսկ պատճառաւ Ստեփանոսի վկայութիւնը մեծ աղղեցութիւն ունեցաւ թէ՛ հաւատացեալներու և թէ՛ հրեայ հասարակութեան վրայ: Ստեփանոսի նման «Վկայք Քրիստոսի» կոչուելու արժանի քրիստոնեաներու հաւատքի դիւցազնութեամբ է որ Քրիստոսի եկեղեցին աճած, այսքան զօրացած և ծաւալած է աշխարհի վրայ: Ըստ Տերտուլիանոս Հայ-

րապետի, «Մարտիրոսաց արիւնք եկեղեցւոյ սերմն է»: Ստեփանոսի արիւնք իսկապէս սերմը եղաւ եկեղեցիին, և եկեղեցին աճեցաւ ու զօրացաւ, իսկ ինք կոչուեցաւ նախավկայ, ինչպէս Սրբուհի Սանդուխտ կը կոչուի Քրիստոսի եկեղեցիին նախավկայուհին:

Ըստ Օրմանեանի, «Աւրիւ եկեղեցիներ իր նախավկայունի կը հուշակեն Պողոս առաքեալի առակերս՝ Սրբունի թեկոյ(*) Լիկայոնացիին, որ բուն մարտիրոս ալ չէ, այլ խստովանող միայն, քանի որ քանակներէ

(*) Իկոնիոյ մէջ թեկոյ անուն աղջիկ մը կար որ հարուստ ընտանիքի մը զաւակն էր: Երբ Պողոս առաքեալ իր առաքելական առաջին մեծ ճամբորդութեան ընթացքին (Գործք, ԺԴ. 1) Բառնաբասի հետ միասին Իկոնիոյ մէջ կը քարոզէր, այս աղջիկը իր տան պատուհանէն լսեց անոր քարոզութիւնը: Այդ ատենները թեկոյ նշանուած էր Գամարիս անուն երիտասարդի մը հետ, բայց երբ լսեց Աւետարանի պատգամը, քրիստոնեայ դարձաւ և զատուելով իր նշանածէն, ինքզինքը նուիրեց Աւետարանի քարոզութեան:

Իր ընտանիքին և ազգականներուն կողմէ եղած բոլոր դիմումները ապարդիւն անցան, և ինք (մեր Սանդուխտ կոյսի նման) իր հաւատքին վրայ հաստատուն մնաց: Ասոր վրայ Պողոս առաքեալը ձեռնադրեց քաղաքէն վանտեցին, իսկ թեկոյը մահուան դատապարտեցին ողջ ողջ այրելու համար: Քանզի կը մերժէր Գամարիսի հետ ամուսնանալ և կ'արանար նաև իր հին ճեթանոսական կրօնը:

Երբ մահուան վճիռը գործադրելու օրը եկաւ և կրակը վառեցին որ թեկոյը այրեն, յանկարծ անձրև մը տեղաց և մարեց կրակը, և թեկոյը փախչելով Անտիոք գնաց, Պողոս առաքեալին քով: Հոն հաւատացեալներու հետ կը շրջէր Կենաց Բանը քարոզելով: Հոս ալ հալածուեցաւ, բայց թրիմինա անուն աղղեցիկ տիկնոջ մը պաշտպանութիւնը վայելելով ազատուեցաւ վերջապէս հալածանքէն ու մահէն:

Տերտուլիանոս Հայրապետի (Յ. Տ. 150-122) վկայութեան համեմատ, թեկոյ Լիկայոնացիին այս ամուսնութիւնը զրի առնուած է Երկրորդ դարու մէջ Փոքր Ասիոյ եկեղեցիներու հովիւներէն մէկուն ձեռամբ:

Թեկոյ վկայուհիին յիշատակը կը տօնուի ուրիշ հին եկեղեցիներու կարգին՝ Հայց. եկեղեցիին մէջ ևս, իբր առաքելական դարու սուրբերէն մին (Տե՛ս Օրմանեանի շաղկապ եկեղեցին, էջ 217):

անվնաս ազատելով՝ լրացեալ օտարի մէջ խողովուրեամբ վախճանած է: Ըստ այսմ նախավկայունի լինելու փառքը կրնանք աւելի իրաւամբ մեր Սանդուխտին սեփականացնել» (Ազգապատում, Ա. Հատոր, էջ 36):

Ս. Ստեփանոս նախավկային կեանքը լի է քրիստոնէական առաքինութիւններով և ներշնչող յատկանիշերով. շատ ի դէպ է յիշել հոս գէթ անոնցմէ մի քանին: —

Ա. — Ազատախոն էր: Ունէր սուր իմացականութիւն և խօսելու մասնաւոր ընդունակութիւն, կը խորհէր առանց կաշկանդումի և կ'արտայայտուէր ազատ ու անկախ: Եթէ Ստեփանոս վախկոտ մէկը ըլլար ու կեղծէր հրէից ատեանին առջև, հաւանարար տարածամ մահով չէր վերջանար իր կեանքը, բայց քրիստոնէութեան գործը ետ կը մնար: Ինքը իր ազատ ու անկախ արտայայտութեամբը թէև քարկոծուեցաւ ու սպաննուեցաւ, սակայն իր արիւնը Եկեղեցին աճեցնող սերմը եղաւ, որմէ նորանոր ուրիշ Ստեփանոսներ յառաջ եկան հետագային:

Ազատախոնութիւն կը նշանակէ լայնախոնութիւն, խորհելու անկախութիւն, արտայայտուելու քաջութիւն և ճշմարտութիւնը վկայելու տրամադրութիւն, առանց կեղծելու ու առանց շողոքորթելու: Անձնասէր մարդիկ սակայն ճշմարտութիւնը վկայելէ կը վախնան, հետեւաբար կը կեղծեն, կը ստեն ու կը շողոքորթեն որպէսզի իրենց անձին կամ շահուն վնաս մը չհասնի: Յեղեղուկ նկարագրի տէր մարդիկ ցանկապատին վրայ կը կենան միշտ, իրենց շահուն համար այս և կամ այն կողմը կը ցատկեն և գետնափռի պէս տեղւոյն համեմատ գոյն մը կ'առնեն: Այս տեսակ մարդիկ չեն կրնար մարդկութեան վերելքին և ոչ ալ քրիստոնէութեան արդար դատին նպաստ մը բերել:

Խորհելու և խօսելու ազատութիւնը մարդոց արդար իրաւունքն է: Հին ատեն սակայն մարդիկ չէին կրնար յարգել ուրիշին ազատախոնութիւնը և զայն կը լռեցնէին սպառնալիքով և մահուամբ: Քրիստոսի իրական վկաները Ստեփանոսի

նման մարտիրոսացան բայց յետ կոչուած չըրին: Ահա՛ այս իսկ պատճառաւ քրիստոնէութիւնը կրցաւ տարածուիլ ամէն տեղ, խոտարհեցնելով իր առջև հեթանոս երկիրներու կրօնքները:

Ամերիկացի նշանաւոր քարոզիչ Պիշըր կ'ըսէ. «Խօսիլ ազատութիւնը ժողովուրդին վրայ այն ազդեցութիւնը ունի՝ ինչ որ հովր կ'ունենայ ովկիանոսի երկիրներուն համար, օրին մէջէն հիւանդութեան մանրէները մեկդի փելով եւ առողջաբար մթնոլորտ մը ստեղծելով: Ուր որ խօսիլ ազատութիւնը արգիլուած է՝ հոն զարեանցութիւն երեւան կու գայ եւ մահը կը փութայ իսկոյն անոր ետեւէն»: Ուրիշներուն անձը և զգացումը յարգել և անոնց խօսքի ազատութեան հանդուրժել՝ քրիստոնէական աւելի բարձր քաղաքակրթութեան հետեւանքն է:

Բ. — Հաւատով լի էր: Հաւատքը հոգեւոր իրականութիւններու վստահելիութեան մասին ներքին համոզում է: Ստեփանոսի համար հաւատքը կը նշանակէր այսպէս ստուգութիւն, վստահութիւն և ճշմարտութեան հանդէպ մտքի համոզում: Ըստ Թովմաս կը թրիի, «Հաւատքը ովնալարն է ընկերական կեանքի. վերցուր զայն մարդոց մէջէն, անա՛ ընկերութիւնը կը կործանի»: Ստեփանոս ճշմարիտ հաւատքի տէր մէկը ըլլալուն համար էր որ կրցաւ դիմադրել հրէից հալածանքներուն ու նախատինքներուն, և զոնց նաև իր կեանքը սիրայօժար, որ կարենայ հաստատուն մնալ իր քրիստոնէական սկզբունքներուն վրայ: Ստեփանոս տակաւին չձեռնադրուած՝ վկայուած էր արդէն թէ հաւատքով լի մէկն է (Գործք, Զ. 5): Իր այս հաւատքի դիւցազնութեամբ քրիստոնէական կրօնի ներքին անպարտաւելի ուժը ցուցադրեց թէ՛ քրիստոնեայ աշխարհին և թէ՛ մարդկութեան:

Ստեփանոս հաւատքով լի ըլլալուն համար քաջ և անվնէր էր և հոգևոր իրականութիւններու հանդէպ պայծառ տեսիլ ունէր և խորունկ համոզում: Իր գաղափարները վճիռ և արտայայտութիւնները յստակ էին: Աստուած իրականութիւն մըն էր իրեն համար, իրերը Աստուծոյ ակնոցովը կը դիտէր և չէր վախնար որեւէ բանէ:

Քրիստոնէութիւնը կրօնք մըն է որ չ'ապրուիր առանց կենդանի հաւատքի: Եթէ մենք կը խորհինք թէ մեր անուանական հաւատքով քրիստոնեաներ ենք, կը սխալինք չարաչար: Իրական քրիստոնեայ կոչուելու համար պէտք է մեր հաւատքը ըլլայ հաստատուն, անպարտելի ու անսասան: Ծաքսպին կ'ըսէ. «Անկարելի է հեռոսանալ որեւէ բանի մէջ, առանց հեռոսանալու հաւատով»: Ստեփանոս հերոսացաւ իր անսասան հաւատքին պատճառաւ: Աշխարհ պէտք ունի այսօր ալ Ստեփանոսի նման իրական հաւատացեալներու, անոնցմով է որ Քրիստոսի Եկեղեցին կրնայ կանգուն մնալ, զարգանալ ու աճիլ աշխարհի վրայ:

Գ. — Համարձակախօս եր: Համարձակախօսութիւն կը նշանակէ ճշմարտութիւնը խօսելու բարոյական քաջութիւն, ազատ ու անվախ արտայայտութիւն, առանց երկիւղի ու նկատումի իրողութիւնները եղածին պէս նկարագրելու բարի արամագրութիւն: Ըստ Պաքոնի, «Համարձակախօսութիւնը կոյր է, բանգի չի տեսեր վսանգն ու դժուարութիւններ»: Բայց համարձակախօսը ճշմարտութիւնը չխեղաթիւրելու համար վտանգը նկատի չ'առնիր: Ստեփանոս նկատի չառաւ որեւէ վտանգ և հերոսացաւ իր համարձակախօսութեամբը:

Հին Ուխտի մէջ Եղիա մարգարէն ալ համարձակախօս էր: Իր օրով՝ Յեղաբելի թելագրութեամբ, Աքաբը նաքովի այգին գրաւած էր: Մարդ մը չկար որ թագաւորին ցոյց տար իր ըրած անարդարութիւնը, բացի Եղիայէն, որ քաջաբար Աքաբը թագաւորին քովը գնաց և խօսեցաւ անոր այս անիրաւութեան մասին և անոր հետեանքներուն նկատմամբ, առանց նկատի առնելու որեւէ վտանգ (Գ. Թագ., ԻԱ. 17-24):

Յովհաննէս Մկրտիչ ևս համարձակախօս էր Եղիայի և Ստեփանոսի նման, առանց նկատումի ու կաշկանդումի: Երբ Հերովդէս իր եղբոր՝ Փիլիպպոսի կնոջ հետ ապօրէն կեանք մը կը վարէր, Յովհաննէս քաջաբար և համարձակօրէն յանդիմանեց զինքը այս սխալ արարքին համար, հոգ

չէ թէ իր այս արարքով ապրելու պատեհութենէն զրկուեցաւ:

Կեանքի մը արժէքը տարիներու երկարութեամբը չի չափուիր, այլ անոր արդիւնաւորութեամբը: Մտնուող ինչ հարիւր վաթսուներեք տարի ապրեցաւ, բայց յիշատակութեան արժանի բան մը չթողուց իր հաին: Իսկ Յովհաննէս Մկրտիչ և Ստեփանոս նախավկայ թէ և քիչ ապրեցան այս աշխարհի վրայ, սակայն իրենց հոնը թողած բարի ապաւորութիւնները թարմ են միշտ քրիստոնեաներու մտքին մէջ: Մեզան բայց կը խօսին տակաւին մեզի իբրև ճշմարտութեան մեծ ախոյեաններ:

Գ. — Ասուճոյ Ս. Հոգիին շնորհներովը զարգարուած եր: Ստեփանոս ոչ միայն հաւատքով՝ այլ Ս. Հոգիով ալ լի քրիստոնեայ մըն էր (Գործք, Զ. 5): Հաւատքը զինքը առաջնորդած էր Ս. Հոգիով ալ լեցուած կեանք մը ապրելու: Տակաւին ձեռնադրութեամբ Ս. Հոգիին երկնային շնորհներուն շարժանացած՝ արդէն զարգարուած էր անոնցմով: Հաւանական է Պենտեկոստէի աթիւ վերնատունը գտնուող 120 հոգիներէն մէկն ալ ինքն էր, որ արժանացած է այդ առիթով Ս. Հոգիի օրհնութիւններուն:

Յիսուս մեր մուրակին վրայ ապրած ատեն ինք կը կառավարէր Եկեղեցին, բայց երկինք համբառնալէն հաքը՝ իր Ս. Հոգին զրկեց և սակաւ եղաւ Եկեղեցիին շարժուն սփըր: Առանց Ս. Հոգիի Եկեղեցին անզօր է, կը նմանի թռչունի մը՝ որուն թեւերը փետրատած են և ինքնաշարժի մը՝ որուն իւզը հատած է: Առանց թեւի՝ թռչուն մը չի կրնար թռիլ, առանց իւղի՝ ինքնաշարժ մը անկարող է շարժելու, նմանապէս Եկեղեցի մը եթէ Ստեփանոսի նման հաւատքով և Ս. Հոգիով լի անդամներ չունի իր մէջը՝ չի կրնար շարժուն ու յեղաշրջող սփ մը ըլլալ մարդկային ընկերութեան կեանքին մէջ:

Ինչո՞ւ առաքելական դարու մէջ Քրիստոսի Եկեղեցին յեղաշրջող մեծ սփ մըն էր՝ որ ազգերն ու երկիրները յեղաշրջեց և քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ

նոր էջ մը բացաւ, իսկ այսօր զուրկ է անկէ: Որովհետեւ Ստեփանոսի, Պողոսի և այլ առաքեալներու նման Ս. Հոգիով լի անդամներ ունէր, ինչ որ այժմ չունի և կամ քիչ ունի:

Այլ բառերով, եկեղեցիի մը յաջողութեան գաղտնիքը Աստուծոյ Ս. Հոգին է: Ինչպէս եկեղեցական պատմութիւնը ցոյց կուտայ, երբ Ս. Հոգին իր շնորհներովն ու օրհնութիւններովը եկեղեցիին հետ եղած է, եկեղեցին միշտ աճած ու զարգացած է, և երբ քաշուած է անկէ, եկեղեցին սկարանալով սկսած է քաշկռակ իր գոյութիւնը:

Հարստութիւնը, դաստիարակութիւնը, զեղարուեստը և աշխարհիկ այլ միջոցներ կրնան եկեղեցոյ յառաջդիմութեան նպաստել, սակայն եկեղեցիի մը իրական ու ներքին ուժը կը կազմեն միայն Ստեփանոսի նման Ս. Հոգիին օժուժը ունեցող անդամներն ու պաշտօնեաները: Եկեղեցի մը չի կրնար իրագործել իր սրբազան կոչումը երբ աշխարհիկ հաշիւներով կը կառավարուի և երբ իր անդամները կը հրաժարին Աստուծոյ Ս. Հոգիին շնորհներովը օժտուելու իրենց առանձնաշնորհումներէն: Ամերիկացի մեծ հեղինակ Էմըրսըն կ'ըսէ. «Մեծ են այն մարդիկ որոնք հոգեկան ուժը Ֆիզիքական օրեւէ ոյժէ աւելի գերազաս կը համարեն»: Քրիստոնէութիւնը հոգեկան այս ուժի կրօնքն է: Այս ուժէ զուրկ եկեղեցի մը չի կրնար յեղաշրջել անհասանելի և անզգեբուն կեանքը:

* * *

Լաւ է քիչ բայց լաւ ապրիլ քան թէ երկար կեանք ունենալ և անօգուտ ըլլալ մարդկութեան: Ստեփանոս, Յովհաննէս Մկրտիչի նման քիչ ապրեցաւ, բայց մեծ ու խորունկ ապաւորութիւն ձգեց իր ետին:

Ստեփանոս իր պաշտպանողական ուղերձին մէջ իր մասին խօսելէ աւելի ճշմարտութեան նկատմամբ խօսեցաւ, և իր անձը փառաւորելէ աւելի Յիսուսը փառաւորեց, որուն համար վկայ մըն էր ինք:

Ճշմարտութիւնը կը վիրաւորէ բայց կը բուժէ: Բարի ձեռնարկներ յաջողած են ոչ թէ ճշմարտութիւնը ծածկելով, այլ խօսելով: Եթէ մարդիկ մեղք գործելէ չեն ամչնար, ինչո՞ւ ճշմարտախօս անձինք ամչնան ճշմարտութիւնը յայտարարելու և անոր վկայ ըլլալու:

Հրեաներ Ստեփանոսը քարկոծելով չկրցան քրիստոնէութեան շարժումը կասեցնել, ընդհակառակը անոր տարածման պատճառ դարձան: Ճշմարտութեան հակառակողը անոր բան մը չի կրնար ընել, բայց կը փնասուի անկէ վերջ ի վերջոյ: Հին առակախօսը կ'ըսէ. «ձօմարսուրիւնը ծախու առ ու զայն մի ծախեր» (Առակք, ԻԳ. 23): Իսկ ձէյմօ կիրալա կը յայտարարէ. «Մարդիկ կը մեռնին, սակայն երբ մարսուրիւնը կը մնայ յաւիտեան»:

Ճշմարտութիւնը կը նմանի կրանիթէ քարին, որուն զարնուողը կը փշրուի, բայց զայն չի կրնար վշրել: Անիկա կը մնայ անսասան:

Յւլիան, Գալիլէ.

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

